

TÉMAVÁZLAT

1. HELYZETELEMZÉS ÉS HELYZETÉRTÉKELÉS

E fejezet az ország agrárgazdaságának strukturális átalakulását, a vidéki térségek fejlődési pályáját, valamint vidéki népesség helyzetének alakulását a természeti és ökológiai feltételek, a külső és belső hajtóerők és hatótényezők hatásainak tükrében vizsgálja. Döntően Magyarország Európai Unió csatlakozási folyamatából és integrációjából következő, a 2000-es évektől napjainkig intenzíven ható időszakot tekinti át, amikor az uniós fejlesztéspolitika áldásos és káros – fenntarthatóság ellen ható – eredményeinek hangsúlyos érvényesülése volt jellemző. Egyes folyamatok vizsgálatakor szükség lehet nagyobb időtávot átfogó értékelésre is. Az alfejezetek végén minden esetben tematikus SWOT elemzés biztosítja a feltárt helyzetképből levonható következtetések értékeléséhez szükséges információkat, amelyekből a stratégia építkezhet.

1.1. Az agrárgazdaság és vidékfejlesztés természeti alapjai és környezetalakító tényezői

Az agrárgazdálkodás természeti és ökológiai adottságainak elemzése és értékelése során az agrárgazdaság és a vidék jövőjének és megtartó képességének a környezeti feltételrendszerét vonjuk vizsgálat alá. Ezt a fenntarthatóság érdekében és ellene ható, a tartamos, illetve az adottságokat kizsigerelő erőforrás-gazdálkodás jellemzőinek bemutatásával, az értékhordozó vidék számára a harmonikus és fenntartható fejlődés alapjául szolgáló természeti, táji, és kulturális örökségben rejlő lehetőségek feltárásával kívánjuk elemezni, értékelni.

1.1.1. A természeti adottságok és az ökoszisztéma szolgáltatások számbavétele (termőföld, víz, táj, biológiai sokféleség, agroökológiai potenciál, éghajlati adottságok)

1.1.2. Anyag- eszköz és erőforrás-használat helyzete (növényvédőszer- szerves- és műtrágya-felhasználás, talajjavító anyagok, energia és vízhasználat, melléktermék-hasznosítás, üzemanyag-használat, gépállomány és termelői infrastruktúra)

1.1.3. Kibocsátások, környezetterhelések helyzete

1.1.4. A vidéki térszerkezet és településszerkezet helyzete, épített és kulturális örökség

1.1.5. A terület- és földhasználat helyzete

1.1.6. Értékelő összefoglaló – tematikus SWOT

1.2. A vidéki térségek népességmegtartó ereje és gazdasági helyzete

A vidéki térségek népesség-erodálódása, demográfiai tendenciái nagymértékben az e térségek által nyújtott munka-, és, jövedelemszerző lehetőségek, az életminőséget befolyásoló humánszolgáltatások meglététől és minőségétől függnnek. A vidék foglalkoztatási bázisát jelentő agrárgazdaság makro-, és mikrogazdasági vonatkozásai, továbbá a termelő ágazatainak állapota, tendenciái alapjaiban határozzák meg a vidéki térségek gazdasági létjogosultságát, továbbá versenyképességét és fenntarthatóságát. E körülmények miatt szükséges vizsgálat alá vonni a következő tématerületeket:

1.2.1. A vidék demográfiai képe (népességváltozás tendenciái, migráció, korszerkezet)

1.2.2. Foglalkoztatási helyzet és jövedelemtermelő képesség (vidéki népesség gazdasági aktivitása, szezonáltság, szociális foglalkoztatás, alkalmi munkavállalás, jövedelmi viszonyok, szegénység és szegregáció)

1.2.3. Az életminőséget befolyásoló közszolgáltatások (alapfokú oktatás, közegegészségügy, szociális ellátás helyzete a vidéki térségekben)

1.2.4. Makro- és mikrogazdasági környezet

1.2.4.1. Makrogazdasági helyzetkép (agrárberuházások, exportképesség, adórendszer)

1.2.4.2. Mikrogazdasági helyzetkép (birtokszerkezet, tulajdonviszonyok, gazdálkodó szervezetrendszer, gazdálkodási formák, pénzügyi és gazdasági menedzsment szintje és kényszergazdák, képzettség)

1.2.4.3. Az agrárgazdaság részét képző erdő-, és vadgazdálkodás, illetve a mezőgazdaságra és halászatra épülő élelmiszeripari tevékenységek helyzete

1.2.5 Intézményi és szabályozási környezet (európai jogforrások, hazai szakágazati törvények, joganyagok, támogatáspolitikák, ágazati és területi integrációt segítő tervezési rendszer és kapcsolódó szakpolitikák)

1.2.6. Értékelő összefoglaló – tematikus SWOT

1.3. A fenntartható vidéki tudásbázis főbb dimenziói

A fenntartható fejlődés kritériumainak megfelelő, egyben hatékony és versenyképes, de ember-, és természet-központú élhető és dinamikus vidék elengedhetetlen feltétele a helyi tudásbázisra épülő, megújulni képes gazdasági tevékenység. Ennek alapja a speciális szak-, és felsőoktatás, a célirányos és eredményeit a vidékre is eljuttató K+F tevékenység, az innovációs terjedést elősegítő intézményrendszer. Ezeket vizsgáljuk a következők szerint:

1.3.1. Az agráriumhoz és vidékfejlesztéshez kapcsolódó szak- és felsőoktatás, szakképzés

1.3.2. A mezőgazdasági, vidékfejlesztési és kapcsolódó interdiszciplinák, azok kutatás-fejlesztési és innovációs szerepe

1.3.3. Értékelő összefoglaló – tematikus SWOT

1.4. A vidék fenntarthatóságát veszélyeztető hajtóerők értékelése

A vidék és a hozzá kapcsolódó agrárgazdaság megújulóképeségét, fenntartható, harmonikus működését külső és belső hajtóerők veszélyeztetik. A külső, elsősorban a nemzetközi függőségből, a globalizációból eredő körülmények mellett, olyan belső hatások alakítják a vidék fenntarthatóságát, mint az urbanizációs és agglomerációs folyamatok, a társadalmat erodáló jelenségek tendenciái, a fogyasztási szokások, ezeket a következő bontásban vizsgáljuk:

1.4.1. A magyar mezőgazdaság függőségi helyzete (támogatásoktól, külföldi tőkebefektetésektől, hitelezési feltételrendszertől, világkereskedelemtől, energiahordozóktól, bel- és külpiazi folyamatoktól.)

1.4.2. A fenntartható magyar mezőgazdaság a globális kihívásokra adható válaszai (globalizáció, gazdasági válság, európai agrár-túltermelés, túlnépesedés, szegénység, energiaválság, élelmiszerhiány, éghajlatváltozás, környezetszennyezés, erőforrás-kimerülés)

1.4.3. Főbb társadalmi hajtóerők (urbanizáció, környezet-egészségügy, növekvő társadalmi különbségek, jóléti szolgáltatások, fogyasztási szokások, társadalmi mobilitás)

1.4.4. Értékelő összefoglaló – tematikus SWOT

1.5. Az élelmezés-, energia- és környezetbiztonság és a vidékfejlesztés összefüggései

A vidéki térségek lakossága, mint fogyasztó, és mint termelő is szembesül a tevékenységéhez köthető biztonsági korlátokkal, kockázatokkal. Ezeket figyelembe véve tervezhetők meg azok a beavatkozások, amivel a fenntartható szükségletek ellátása biztosítható. A termelők és a fogyasztók közötti kapcsolatrendszer közötti fenntarthatósági kritériumok és jellemzők, valamint élelmezés-, energia- és környezetbiztonsági kockázatok vizsgálata valósul meg e fejezetben.

Feltárandók az agrárgazdaságra építő hazai fenntartható élelmiszerellátás és -ipar alakítását és megerősítését szolgáló és gátló tényezők, a kistermelői és árutermelői szektor eltérő adottságai és lehetőségei a minőségi, szennyezésmentes élelmiszer-előállításban, és fogyasztókhöz történő eljuttatásában. Vizsgáljuk a tájjellegű és háztáji termékek

előállításának, piacra juttatásának, népszerűsítésének helyzetét, az élelmiszerlánc, biztonságot figyelembe vevő, lerövidítését.

1.5.1. Fogyasztói oldal: élelmiszerfogyasztás, biotermék alapú energiaigények, fenntarthatósági helyzete

1.5.2. Termelési oldal: a mezőgazdasági alágazatok fenntarthatósági helyzete

- A növénytermesztés, állattenyésztés, élelmiszeripar, vad- és erdőgazdálkodás és faipar, halászat helyzetének és fenntarthatósági konfliktusainak feltárása.

1.5.3. Átfogó fenntarthatósági konfliktuselemzés és kockázatértékelés

- Háztáji gazdálkodás és kistermelés vs. nagyüzemi árutermelés és kitermelés;
- Helyi piacok és jövedelmezőség vs. hazai és nemzetközi piacok és tőkekoncentráció;
- Erőforrás kímélő, környezetbarát megoldások vs. korlát nélküli erőforrás-hasznosítás és környezetszennyezés;
- Fosszilis energiagazdálkodás vs. megújuló erőforrásokra alapozott termelés, lakossági ellátás;
- Tudatos vásárlás, egészséges élelmiszerek és fenntartható fogyasztási szokások vs. fogyasztói társadalom és tömegigények.

1.5.4. Értékelő összefoglaló – tematikus SWOT

2. JÖVŐKÉP

A jövőkép meghatározása a „Jövőkereső”-ben meghatározott stratégiai irányok figyelembevételével készül, és a fenntarthatósági központú helyzetelemzésre és értékelésre építve, országos, regionális és kistérségi szinten a tervezzük meghatározni:

2.1. Többfunkciós, ökológiai, gazdasági és társadalmi szempontból fenntartható, hatékony és biztonságos agrárgazdaság, valamint harmonikus és megújuló és életképes vidék

A fenntartható agrárgazdaság és magyar vidék jövőképe kialakítása a lehetséges forgatókönyvek meghatározása, rövid, közép, hosszútávon egyaránt.

2.2. A regionális és kistérségi rurális jövőkép meghatározása

A *regionális vidéki jövőkép* a nemzetközileg is versenyképes és elismert, modern agrárgazdaság és prosperáló, az adottságaikra építkező vidéki régiók, amelyek hosszú távon a fenntartható és kiszámítható agrárgazdaságra épülő környezetbarát és erőforrás kímélő fejlesztéseket preferálják, és a vidéki társadalom megtartását és fejlődését biztosítják.

A *kistérségi vidéki jövőkép* a térségi együttműködésen alapuló, fenntartható termelési szokásokat integráló, környezetbarát termelési, fogyasztási módokat előnybe részesítő, a helyi tudásbázisra építő, a települési, táji, természeti adottságokhoz legjobban alkalmazkodó agrárgazdaság és jövedelmeket helyben tartó és hasznosító, népességmegtartó vidék, amely rövidebb távon is alkalmazkodik az új, innovatív, ökológiai szemléletű termelési, ellátó, és fogyasztási rendszerekre és a változásokra rugalmasan válaszol.

3. A STRATÉGIA ALAPELVEI, MEGKÖZELÍTÉSEI ÉS KÜLDETÉSE

3.1. A fenntartható agrárgazdaság és vidékfejlesztés értelmezése és alapelvei

E fejezet a hazai agrárgazdaság és vidékfejlesztés stratégiai irányait hosszútávon meghatározó és a fenntarthatóságot biztosító alapelveket és a stratégia küldetését fogalmazza meg:

3.1.1. A fenntarthatóság elveinek alkalmazása a mezőgazdaságra, az ágazat megújuló-képességének figyelembe vételével, a jelen szükségleteinek takarékos és hatékony módon történő kielégítésével:

- elővigyázatosság és megelőzés elvének alkalmazása minden tervezési, fejlesztési, megvalósítási tevékenység során;
- az erőforrásokhoz való egyenlő hozzáférés, azok valós értékének számbavétele és az élethez nélkülözhetetlen szükségletek kielégítése;
- felelősségteljes, értékalapú fejlesztés és gondoskodás, amely figyelembe veszi az erőforrások tartamos kezelését, és a környezet eltartóképességének korlátait;
- társadalmi igazságosság magas fokú figyelembevételével;
- társadalmi részvétel folyamatos biztosítása;
- felelősségvállalás erősítése, azaz a környezettel és társadalommal szemben viselt döntéshozói, közösségi, termelői, fogyasztói és személyes felelősség tudatosítása;
- környezeti átterhelések kiküszöbölése a vidéki térségek és termelési rendszerek között.

3.1.2. Integrált megközelítés a vízbázisokat, a talajokat továbbá az élővilágot és a tájakat érintő környezetbiztonság, valamint az éghajlatváltozás megelőzési és alkalmazkodási szempontjainak figyelembevételére:

- szinergia és integráció érvényesítése, a rendszerszemlélet biztosítása, a fenntarthatósági, igazságossági szempontok beépítése a stratégiába és az általa érintett és befolyásolt tervezési dokumentumokba, valamint a végrehajtást biztosító és elősegítő rendszerekbe.

3.1.3. A regionalizmus, decentralizáció és szubszidiaritás elvének érvényesítése az agrárium és a vidék fejlesztésében

3.1.4. A mezőgazdasági kifizetések (közpénzek) felhasználásának fenntarthatóságot elősegítő alapelvei és ezek érvényesítési lehetőségei a támogatási rendszerekben

(egzakt megismerés; átláthatóság; nyilvánosság; hatásosság; hatékonyság; programalapúság, programszemlélet; rendszerszemlélet – tervezhetőség; folyamatos visszacsatolás és integráció; rugalmasság; igazságosság; adicionalitás; az elérhető legjobb technológiák támogathatósága; értékteremtés és megőrzés; partnerség).

3.2. A stratégia küldetése

- rugalmas és innovatív és integráló tervezési keretet adni a biodiverzitás védelme, az ökoszisztéma szolgáltatások, a földhasználat, a klímaváltozás és az egészség közötti összefüggésekre, az agrárgazdaság és vidék felzárkóztatásának kontextusában;
- többfunkciós, minőségi termelési, a környezeti és társadalmi szempontokat egyaránt érvényesítő, a közjó szolgálatában álló agrárgazdaság tervezési megalapozása;
- a rendszerszemlélet elterjesztése, a stratégiában meghatározott fenntarthatósági szemlélet eljuttatása minden tervezési, fejlesztési, védelmi, és végrehajtási tevékenységbe;
- a vidék fenntarthatóságának biztosításához szükséges a társadalomhoz eljutó, tudatos szemléletformáló, a stratégiában kijelölt hosszú távon is életképes célokat, cselekvési irányokat és eszközöket alkalmazó és érvényesítő fejlesztéspolitika megteremtése;
- a kiszámítható, átlátható, összehangolt szabályozás kialakításának elősegítése: időben tartós, kiszámítható, érthető és végrehajtható szabályozásra van szükség, amelynek rendszerében a különböző elvárások erősítik egymást; a szabályozás pozitívan hasson a társadalom értékeire, erkölcsére, szemléletére, viselkedésére.

4. PRIORITÁSOK, CÉLRENDSZER

4.1. A fenntartható agrárgazdaság és vidékfejlesztés prioritásai

A prioritások a hajtóerők befolyásolásának stratégiai irányait jelölik ki. Meghatározásuknál a következő alapvető és hosszú távú változásokat elősegítő, a konkrét célkijelölő, vagy beavatkozásokat meghatározó priorizáló elveket és szempontokat vesszük figyelembe:

- a globális folyamatoktól való függés és befolyásoltság hatásainak enyhítését;
- az éghajlatváltozás megelőzését, valamint az éghajlatváltozásra való felkészülésnek a vidéki térségeket és agrárgazdaságot érintő alkalmazkodási szempontjait;

- a hosszútávon fenntartható vidéki életmód és tartós szociális, környezet- és élelmiszerbiztonság feltételeinek kialakítását;
- fenntartható erőforrás-gazdálkodás megvalósítását;
- a természetes térszerkezetet megőrző, az ökoszisztéma szolgáltatásokat megóvó és értékükön kezelő agrárgazdaság kialakítását;
- a természeti tájak átjárhatóságának, változatosságának, mozaikosságának biztosítását;
- Az agrárgazdaság, valamint a vidéki térségek a megújuló energiaforrásokra is építő, decentralizált energiaellátásának és energiatermelésének kérdéseit;
- az ország agro-ökológiai potenciáljához illeszkedő termelési struktúrák kialakítását;
- a vízi élőhelyeket megóvó agrárgazdaság és vidékfejlesztés kialakítását (halászat, integrált térségi táj- és vízgazdálkodás, ártéri gazdálkodás, vízi turizmus);
- a természetes gyepek, rétek, legelők, valamint az ökológiai gazdálkodásba vont szántóföldi növénytermesztéssel érintett területek kiterjedésének ésszerű növelését;
- a vidéki megélhetés javítását a belföldi piacvédelem, az exportorientált termelés tükrében;
- az élelmezési- és élelmiszerbiztonság kérdéseit, a minőségi, hazai, biztonságos, és egészséges élelmiszer ellátás fejlesztését;
- a termelői, fogyasztói és érdekérvényesítő közösségépítés lehetőségeit, a vidéki térségek népességmegtartó erejének növelését;
- Az agrárium és vidékfejlesztés egyes területeihez kapcsolódó szak- és felsőoktatási, és kutatási potenciáljai hatékonyságának és eredményességének növelését és az agrár-innováció, a térségileg összehangolt innovációs láncolatok kialakítását és erősítését.

4.2. A fenntartható agrárgazdaság és vidékfejlesztés célrendszere

A célrendszer a stratégia megvalósításának mérhető, nyomon követhető átfogó célkitűzéseit és specifikus céljait azonosítja. A célrendszer meghatározásánál kiemelten figyelembe vesszük a fenntartható agrár- és vidékfejlesztés következő kulcsterületeit:

- a vidéki foglalkoztatás növelése nagyobb hozzáadott-értékű termékek gyártásával (pl. tájjellegű és hungaricum termékek, magasan feldolgozott élelmiszeripari termékek, védjegyek, termelői, fogyasztói csoportok);
- a jó minőségű és biztonságos hazai élelmiszerellátás feltételeinek megteremtése, illetve javítása, valamint a helyi és nemzetközi piacra jutás elősegítése;
- rugalmas, az ökológiai és klimatikus lehetőségekhez, valamint a piaci igényekhez komplexen alkalmazkodó termékszerkezet kialakítása;

- magasabb élők munkai igényű természeti tevékenységek szerepének növelése, a kapcsolódó szolgáltatási tevékenység fejlesztése (falusi turizmus);
- erdők, természetes ökoszisztémák szénmegkötő kapacitásának erősítése és ökológiai gazdálkodás elve szerinti megújítása;
- a természeti erőforrásokkal való takarékos gazdálkodás kialakítása, a környezetszennyezés megelőzése, a terhelhetőség és megújuló képesség figyelembevételére épülő fenntartható használat megvalósítása;
- a természeti értékek megőrzése a szántók, a gyepek, erdők, vízfolyások, stb. kultúrállapotának megteremtésével és megtartásával;
- falumegújítás, és a vidéki kulturális örökség értékmegőrzése;
- a vidéki életmódban rejlő pozitív lehetőségek kiaknázása, az egészségtudatosság fejlesztése, a vidéki közösségek megerősítése.

5. A STRATÉGIA VÉGREHAJTÁSI KERETEI

5.1. A stratégia végrehajtását segítő szabályozók és ösztönzők

A stratégia hatékony végrehajtásához szükség van az ösztönző, szabályozó lehetőségek feltárására és kidolgozására, és a stratégia megvalósításakor ezek érvényesítésére az eszköz-intézményrendszeren keresztül.

Ezen eszközök alkalmazásán belül legfőbb prioritása a magyar agrárgazdaság és fenntartható vidék érdekeit szolgáló és az Európai Unió „KAP reformjához” kapcsolódó – akár komplex program keretében is végrehajtható – támogatáspolitikai reformlépések kialakításának, adaptálásának és alkalmazásának van, amelyek hangsúlyosan figyelembe veszik a vidékfejlesztés következő horizontális szakterületi feladatait:

- A klímaváltozás várható hatásaira történő felkészülés az eltérő adottságú és sérülékenységgű térségek megelőző és adaptációs intézkedéseinek támogatásával;
- A megújuló energiák alkalmazásának ösztönzése a helyi, közösségi ellátó rendszerek és a fenntartható termelési struktúrák kialakításának támogatása;
- A térségileg integrált és a vizek jó állapotát biztosító fenntartható vízgazdálkodási rendszerek kialakításának ösztönzése;
- A biológia sokféleség fenntartásának és védelmének magas fokú figyelembevétele és kompenzációja a termelési és fogyasztási szerkezet, valamint a szolgáltató és ellátó rendszerek kialakítása és működtetése során;

- Mindezen feladatokhoz kapcsolódóan az innovációs tevékenységek megkülönböztetett mértékű támogatása.

5.1. Gazdasági, piacszabályozó, és támogatáspolitikai eszközök és szabályozók

5.1.1. *A környezethez alkalmazkodó, többfunkciós mezőgazdaság belföldi- és exportpiaci ösztönzői*

5.1.2. *Nagyobb hozzáadott-értékű, munkaerő intenzív, az ökológiai és klimatikus viszonyokhoz alkalmazkodó termékek előállításának ösztönzői (speciális védjegyek és közvetlen értékesítés szerepe)*

5.1.3. *Felkészülés a 2013. évi KAP-reform támogatási rendszeréhez történő javaslattételre és alkalmazására;*

5.1.4. *A területek agro-ökológiai adottságaihoz igazodó földhasználat szabályozási környezetének kialakítása;*

5.1.5. *A biológiai sokféleség megőrzését elősegítő gazdálkodási rendszerek kialakítása;*

5.1.6. *Az egészségügyi és turisztikai erőforrások hosszú távú megtartásának ösztönzői;*

5.1.7. *A helyi/térségi szakigazgatás integrált (terület- és vidékfejlesztés, vízgazdálkodás, mezőgazdaság, ökológia, környezet- és természetvédelem) konzultációs és döntési mechanizmusainak kidolgozása;*

5.1.8. *Az agrárgazdaságban alkalmazható önszabályozó eszközök elterjesztése (pl. közigazgatási szerződések, önkéntes megállapodások, környezetvédelmi programok, LA-21)*

5.1.9. *A végrehajtást biztosító intézményrendszer reformjára vonatkozó javaslatok.*

5.2. A stratégia végrehajtását segítő társadalmi eszközök

5.2.1. *A stratégiai irányok valódi társadalmasítása, javaslat a társadalmasítás szükséges lépéseire és kritériumaira;*

5.2.2. *Javaslat az oktatás, képzés, szemléletformálás lehetőségeinek hatékonyabb kiaknázására;*

5.1.3. *Az agrárium szegmenseit érintő és a vidék fejlődését, életképességét vizsgáló, valamint a horizontális területeket (klímaváltozás, megújuló energiák, térségileg fenntartható vízgazdálkodás, biológiai sokféleség megőrzése) is felölelő kutatás-fejlesztés és innováció ösztönzése.*

5.3. A stratégia végrehajtását és monitoringját segítő közvetlen eszközök

A stratégia hatékony végrehajtásához szükség van olyan közvetlen eszközök kialakítására és bevezetésére, amelyek segítik a stratégia érvényesülésének fenntarthatóság szempontú monitoringját és értékelését.

5.3.1. Életciklus vizsgálat az agrárgazdaságban;

5.3.2. Az agrárgazdasági modernizáció, technológiaváltás fenntarthatósági kritériumainak meghatározása (anyag-, energiatakarékosság, terület, talaj- és tájkímélő termesztési módok);

5.3.3. A nem élelmezési célú agrárgazdasági termékek előállításának, szállításának és felhasználásának fenntarthatósági kritériumai;

5.3.4. Ökológiai lábnyom-számítás és „jól-léti”, fenntarthatósági indexek alkalmazása az agrárgazdaságban és a vidékfejlesztésben;

5.3.5. Kockázatértékelés és -kezelés az agrárgazdaságban;

5.3.6. Javaslat a stratégia érvényesülésének értékelését biztosító DPSIR indikátorokra (hajtóerők – terhelés – állapot – következmény – válasz indikátorok azonosítása, rendszerezése);

5.3.7. Javaslat a monitoring tevékenységhez szükséges adatok gyűjtésére, feldolgozására, hozzáférhetőségére.

MELLÉKLETEK

Felhasznált adatok, információk, táblázatok, ábrák, térképek, felhasznált szakirodalom